

КНУТ ГАМСУН.

ЛІТЕРАТУРНЕ ТУРНЕ.

Я задумав у Драмені виголосити відчит про сучасну літературу. Тим способом мав я намір зібрати без особливих заходів невеличку сужку, що було зовсім можливе. Тому одного прекрасного осіннього дня сів я собі до поїзду, що їхав до того гóрода. То було 1886 р.

Я не мав у Драмені нікого знайомого і був там цілковито невідомий. Я не оголошував у газетах про свій відчит, але на початку літа, коли мої обставини були далеко красші, я замовив собі пять соток візитових карточок, які збирався тепер розіслати по готелях, гостинницях і більших склепах, аби звернути увагу на постановлений намір. Карточки, розуміється, не задовольняли мене цілковито. Моє ім'я було надруковане хибно, але при добрій волі все таки можна було догадати ся, що то я. Понадто моє ім'я було абсолютно невідоме, отже й попсоване його не мало особливого значіння.

Сидячи в поїзді я почав обдумувати своє положенє. Але се не заколотило зовсім мого настрою. Я звик поборювати перешкоди з обмеженим числом грошей, або й зовсім без них. Очевидно я й у сїй хвилі не був доволі багатий, аби поступати відповідно до моїх естетичних намірів, але маючи дещо обережності, я все таки міг довести до кінця свій плян.

Передовсім — ніяких розкошій! Замість обіда я міг вечером, у півсумерку почимчикувати в сутерени і там перекусити, а готель міг успішно замінити на заїзд. Які-ж іще трудні задачі належало мені розв'язати?

Сидячи в поїзді я студіював свій відчит. Я збирався говорити про Олександра Кілянда.

Мої товариші дороги, кілька веселих селян, що вертали з Християнії, пили, подаючи флящину з рук до рук; вони хотіли потрахтувати й мене, але я подякувавши відмовив ся. Потім вони, звичаєм підплилих і добродушних людей, робили нові проби, аби зблизити ся до мене, але я ухияв ся. В кінці з мого способу поведження і з численних заміток, які я робив їм, вони зрозуміли, що я учений, якого голова набита усякими можливими річами — і дали мені спокій.

По приході поїзду до Драмена я вийшов зі своїм куферочком із вагона і звернув ся до лавки. Мені бажало ся трохи подумати перед тим, поки поїду в гóрод. Куферочок був у мене властиво без ужитку; я взяв його виключно тому, бо чув, що буцім то лекше знайти приміщенє, коли має хто з собою пакунок. Моя валізка з килимкової матерії була між иньшим так знищена часом і уживанєм, що була не гідна служити подорожному літератови, але мій синій костюм виглядав далеко представнійше. До мене підійшов готелевий льокай, з написом на шапці, бажаючи взяти мою валізочку.

Я усунув його намір. Я заявив, що ще не зденидував ся що до вибору готелю та що мені треба ще відвідати декого з редакторів, бо я задумую виголосити літературний відчит.

Але-ж мені все таки буде потрібний готель, мушу-ж я десь зупинити ся. Його готель без сумніву найкрасший. Електричні дзвінки, ванни, читальня. Він зовсім близько звідси, на горі вулиці, а потім на ліво.

Він ухопив куферочок.

Я відібрав його.

Не збираю-ж ся хіба сам нести свій пакунок.

Так, очевидно. Принадково мені треба власне переходити тою дорогою і я можу при тім нести свій пакуночок на мизільнім пальці.

Льокай поглянув на мене і зрозумів нараз, що я не правдивий пан. Він кинув ся до поїзду вишукувати иньших подорожних, але не знайшовши нікого, вернув ся знов до мене вести переговори. В кінці він зробив вид, буцім то властиво лише задля мене прийшов на дворець.

Так, се очевидно зміняло справу. Може сей чоловік висланий якимось комітетом, що почув про мій приїзд, може союзом робітників? Очевидно в Драмені розвितє широко духове житє, відчуваєть ся велика потреба добрих відчитів, увесь гóрод у горячковім розбудженю. Я не знаю, може Драмен перевишав в того огляду Християнію.

„Ви, розумієть ся, віднесете мої річи“, сказав я чоловікови. „Потім скажіть, прошу вас, у вас у гостинниці можна очевидно дістати добре вино до обіду“?

„Вино? Найліпшої марки“!

„Добре. Можете йти. Я прийду зараз за вами. Мені треба лише зробити кілька візит у редакціях“.

Чоловік видав ся мені проворним хлопцем і я попросив у нього ради:

„Котрого редактора поручили би ви мені? Мені не хотілось би візитувати всіх“.

„Найліпше Арнтсен, дуже добрий чоловігя. До нього звертають ся всі“.

* * *

Редактора Арнтсена, розуміть ся, не можна було знайти в редакції. Я відшукав його у помешканю. Я представив йому свою просьбу, справа тикала ся літератури.

„Так, але тут дуже мало зацікавленя до чогось подібного. Минулого року був тут шведський студент, який говорив про вічний мир; він мав велику страту“.

„Я буду говорити про літературу“, сказав я.

„Так, розумію“, відповів редактор. „Лише хочу звернути вашу увагу на те, що й вам доведеть ся доплатити“.

Доплатити, ще чого не стало! Добродій Арнтсен пишний собі! Чи не думає він, що я агент від якоїсь фірми? Я спитав лише:

„Не знаєте, чи вільна велика зала робітничого союза“?

„Нї“, відповів редактор, „та зала віддана на завтрішній вечер. Там будуть антиспірігістичні фокуси, а також малпи і дикі звірі. З иньших льокалів я міг би вказати вам тільки павільон парку“.

„Ви радите мені наймити його“?

„Так, то велика, весела зала. Ціна? Того не знаю, але від вас певно не візьмуть дорого. Ви мусите лише переговорити з дирекцією“.

Я постановив лишити ся при тім павільоні.

„Хто належить до дирекції“?

„Адвокат Карлсен, кушнірь Х. і книгарь Ф“.

Я пішов до адвоката Карлсена. Він жив у віллі. Я блудив довго, поки знайшов його. Пояснивши свій намір я просив відступити мені павільон. Він, розуміть ся, повинен мати співчуте до такого підприємства, як літературний відчит.

Але адвокат подумавши похитав головою.

Ні? Хиба та зала не доволі велика? Очевидно було би страшно неприємно, коли би публиці довело ся відходити задля браку місця.'

Адвокат пояснив докладнійше. Він міг мені лише відрадити таку річ.

„Тут так мало зацікавленя до подібних річий; один шведський студент хотів мати відчит“...

„Так, але він хотів говорити про вічний мир“, сказав я, „а я про літературу, про красну літературу“.

„Понадто ви приїхали в дуже невідповідну пору“, говорив далі д. Карлсен. „Тепер там антиспіритистичні представлення, також малпи і дикі звірі“.

Я з усьміхом поглядів на чоловіка. Він очевидно вірив у те, що говорив, тому показав ся мені зовсім безнадійним.

„Кілько хочете за павільон“? спитав я коротко.

„Вісім корон“ відповів він. „Зрештою питанє про винайм залі полагоджуєть ся дирекцією. За два дни дістанете відповідь, але я думаю, що могу вже тепер запевнити вам винайм“.

Зі швидкістю блискавиці я зробив обрахунок: два дни очікування буде коштувати три корони, павільон — вісім корон, разом одинацять; касієр дістане одну корону, разом вийде сума на 12 корон. Двацять чотири слухачі по 50 ор покриють видатки, решта 100—200 осіб дадуть чистий зиск.

Я згодив ся. Павільон був винаймлений.

* * *

Я віднайшов готель і увійшов у нього.

Дівчина спитала мене:

„Ви бажаєте кімнату на першім, чи на другім поверсі?“

Я відповів спокійно і не соромлячись: „Мені потрібно дешевой кімнати, найдешевшої, яка є у вас“.

Дівчина погляділа на мене. Чи не жартую я, говорячи про дешеву кімнату? Хиба я не той сам пан, що питав кельнера, чи є у нас вино до обіду? Чи може я ставлю такі скромні вимоги, не сьміючи робити клопотів гостинниці?

Вона розтворила двері. Я відскочив.

„Ся кімната вільна. Вона призначена для вас. Ваші річи вже тут, пане. Прошу“.

Не було ратунку. Я ввійшов. Се була одна з ліпших кімнат готелю.

„А деж ліжко“?

„Ось софа. Тут не вигідно класти ліжко. На ніч розкладається софа і стає ліжко“.

Дівчина вийшла.

Я попав у поганий настрій. Серед тої розкішної обстави лежав мій нещасний подорожний куферочок. Мої черевики по довгій вандрівці по улицах мали також сумний вигляд. Я проклинав себе.

Нараз дівчина просунула голову в двері запитуючи, чи не бажаю чого.

„Господи милосерний! Не можна вже й видаяти ся без того, аби ціла купа служби не причіпила ся до тебе“!

„Ні“, відповів я гнівно. „Зрештою принесіть дві канапки“.

Дівчина дивила ся на мене.

„Нічого горячого“?

„Ні“.

Тоді вона догадала ся — жолудок. Була весна, у мене, можливо, був такий період.

Принісши канапки вона подала також карту вип. — Витресоване сотворіне не давало мені спокою увесь вечер. „Чи не треба огріти постелі? В низу є на бажане ванна“.

Коли засвітало, я зірвав ся з постелі в нервовім настрою і почав швидко вдягати ся. Мене морозило; розумість ся, завинила софа, занадто коротка для мене, я спав погано. Я задзвонив. Не приходив ніхто. Мабуть було ще дуже рано; на вулиці не чути було гамору і коли я розглянув ся, то завважав, що ще не зовсім розвидніло ся.

Я окинув поглядом кімнату. Я не бачив ніколи в житю розкішнійшої. У мнї зародило ся сумне прочутє і я знов почав дзвонити. Мої ноги втискали ся в м'який коверець. Я чекав. Тепер доведеть ся мені віддати все до останнього сотика, а може навіть не стане на заплату. З найбільшою швидкістю я почав пригадувати собі свої капітали. В той час зашелестіли кроки на коридорі і я здержав ся. Але ніхто не приходив. Кроки в коридорі були очевидно плодом моєї фантазії. Я почав знов числити. Я почував себе у страшній невідомости. Де-ж пропала дівчина з її вчорашнім льокайським піклованем? Не вже та лїнива особа спить іще, коли на дворі майже вже білий день?

В кінці вона з'явила ся на пів одягнена в шалем на плеча

„Чи то ви двонили“?

„Дайте мені рахунок“, сказав я.

„Рахунок? То не можливо, господиня ще спить, то лише п
до третьої“.

Дівчина стояла безрадна вперши в мене очі. Що за спос
дивити ся так? Яке їй діло до того, що я хочу вибрати ся т
рано з готелю?

„Все одно“, сказав я. „Я мушу зараз дістати рахунок“.

Дівчина вийшла.

Вона не вертала ся цілу вічність. Мій неспокій зростав вл
стиво від страху, що може рахунок робить ся погодинно і я чек
ючи тут, розтрачую безсоромнє свої гроші. Я не мав виображен
про тонкості готелевого життя і такий рахунок видавав ся ме
найрозумнішим. Крім того побіч умивальниці була прибита оц
вістка, що за кімнату, якої не wypowiedжено до 6 години, побирає
ся плата за другий день. Все те переповняло страхом і сумом мо
літератську голову.

В кінці дівчина постукала і ввійшла. Ніколи, ніколи в житт
не забуду я тої ганебно-дурної розмови! Дві корони і півтора ор
се було все! Дрібниця, яку я міг сьміло дати дівчині на шпильки

Я кинув на стіл кілька корон, іще одну корону. „Решт
лиліть собі. Дякую вам, серце“.

Треба-ж було показати, що вмю тонко поводити ся. Т
дівчина без сумніву заслугувала на пошану. Рідка дівчина, доб
душа, викинена, немов добич, на каприз подорожних. Такі жінци
не родять ся більше, та раса вимерла. Як вона не турбувала с
до останньої мінути, коли довідала ся, що має діло з багат
чоловіком.

„Льокай винесе ваш куферок“.

„Сохрань Боже“, відповів я, аби не трудити її нічим. „Та
дрібниця, як подорожний куферочок. Я мушу вам сказати, що т
куферочок товаришить мені у всіх моїх літературних екскурзіях
Я не хочу иньшого, се мій каприз“.

Але всі запевнюваня були безхосенні, льокай чекав уже
долниї. Коли я підійшов, він кинув проникливий погляд на м
куферочок. Боже мій, як то чоловік, лише поглянувши на куф
рочок, може розгоріти бажанем заволодіти ним?!

„Я проведу вас“, сказав він.

Так якби останок моїх грошей не придав ся мені самому! Чи-ж міг я числити, щоб дістати їх перед відчитом? Ні, я сам понесу свій куферочок!

Але він був уже в руках слуги. Неввичайно услужний чоловік, здавало ся, не відчував його важкості і не думав навіть про нагороду; він ніс його з таким запалом, немов бажав би піти на смерть за властителя того куферка.

„Стійте“! крикнув я затримуючись. „Куди ви властиво несете свій куферочок“?

Слуга засьміяв ся.

„То ви повинні вже показати“, відповів він.

„Маєте рацію. Я сам повинен показати. Я не думаю гуляти під вашу лудку“.

Я хотів позбутися того чоловіка, за що не було би. В ту хвилину ми переходили як раз попри заїзд із кімнатами для подорожних. Я хотів тут затримати ся. Але мені було неприємно мати свідком льокая з конкурентного готелю; я волів прослизнути ся туди сам.

Я виймив із кишені пів корони і подав її льокайови.

Він тримав далі простягнену руку.

„Я вчора приніс ваш куферок“, сказав він.

„То за вчорашнє“, відповів я.

„Але нині я ніс його також“, говорив він далі.

Той диявол рішучо грабував мене. „А се за нині“, сказав я, кидаючи йому ще пів корони. „І надію ся, що ви щезнете тепер“.

Чоловік відійшов, оглядаючись на мене час від часу і слідячи за мною.

Я сів на лавку. Було трошки холодно, але зі сходом сонця зробило ся красше. Я заснув і спав доволі довго. Коли я пробудив ся, на вулиці були люди, а з коминів підіймав ся дим.

Я зійшов у низ заїзду і умовив ся з господинею що до приміщення. За ніч належало заплатити пів корони.

* * *

По впливі двох днів я знов пішов до адвоката Карльсена. Він повторив свою остерогу що до відчиту, але я не дав себе переконати. Я тим часом надрукував навіть оповістку в газеті Аритсена, в якій подав час, місце і тему відчиту.

Коли я хотів заплатити половину належності за винайм залі зважаючись позбутися останніх грошей, той дивний чоловік сказав:

„З заплатаю можна почекати до кінця відчиту“.

Я не зрозумів і обидився.

„Чи ви думаєте, що я не знайду вісьмох корон“?

„Я не сумніваюся про те, але говорячи щиро, непевна річ чи ви покористуєтеся залю, тому нема що зараз платити“.

„Але я вже оповістив у газетах про відчит“, відповів я.

Він кивнув головою.

„Я бачив“, відповів.

По хвильці він спитав мене: „Чи будете говорити при двадцятих слухачах“?

Я був трошки ображений, але подумавши сказав, що хоч 50 осіб очевидно дуже скупенька публіка, то я все-ж таки буду читати.

„Але при десятих не будете“?

Я розсміявся голосно.

„Ні, даруйте, все має свої границі“.

Ми не говорили більше про те і я заплатив за залю. Ми розпочали розмову про літературу. Сім разом видав мені адвокат менше безнадійним, як підчас моєї першої візити. Очевидно він був інтелігентна людина, хоч його погляди видали мені не особливо значні в порівнянню з моїми власними.

Прощаючись він побажав мені повної каси.

Повний надій вернув мене до свого заїзду. Все було готове до бою. Ранком я наймив за півтора корони чоловіка, що мав обійти весь город і рознести мої візитові карточки.

Звістка про подію проникла тепер до всіх домів і хатин.

Мене огорнув нервовий настрій. Думка про близький, важний день робила мій побут у заїзді серед звичайних людей неприємним.

Всі хотіли знати, хто я і чого тут жию. Господиня, що стояла за лядою, поясняла, що я учений, що сидячи тут цілий день пишу і студіюю щось, і піклувалася про те, аби мене не турбували допитами. Вона зробила мені тим велику прислугу. Публіка, що заходила до того льокалю, складалася з голодного народу в блюзах і сорочках, робітників, носіїв, які забігали туди, аби дістати чашку горячої кави або хліба з сиром. Вони часто були

простакуваті і сварили ся в господиню за черствий хліб або за занадго маленькі яйця.

Почувши, що я задумую виголосити відчит у павільоні, вони запитували про ціну білетів. Деякі заявляли, що вони не були би від того, аби послухати мене, але що пів корони занадто дорого, і зачинали торгувати ся.

Я постановив не гнівати ся на тих людей; вони-ж були без усякої осьвіти.

Якийсь панок займав кімнатку побіч мене. Він говорив страшною шведсько-норвежською мовою, а господиня титулувала його паном директором.

Коли той панок з'являв ся гордувано серед нас, викликував сильне вражінє особливо тим, що поки сів на крісло, стріпував із нього хустинкою порох. Се був поважний добродій з дорогими привичками; замовляючи собі хліб із маслом він усе домагав ся найсвіжішого хліба і найліпшого масла.

„Чи то не ви той добродій, що хоче виголосити відчит“? спитав він мене.

„Так, той сам пан“! відповіла господиня.

„Кепська спекуляція“! говорив пан директор, звертаючись до мене. „І ви не анонсуєте ся? Ви не бачили моїх анонсів“?

Тоді вияснило ся, хто був той пан — антиспірит, чоловік із малпами і дикими звірюками.

„Я друкую оповістки на величезних плякатах“, говорив далі. „Розліплюю їх на всіх перехрестях, усюди, де лише можна, при тім величезними буквами. Ви не бачили моїх афішів із образками звірів“?

„Мій відчит дотикає літератури“, завважав я, — „штуки, абстрактного предмету“.

„Я плюю на те“! відповів він і говорив далі з властивою йому нахабністю:

„Інша річ, як би ви згодили ся вступити до мене на службу. Мені треба чоловіка, що міг би давати поясненя про звірів. Найліпше, як би зовсім чужий, зовсім невідомий у городі чоловік. Найлише вийде на сцену хто в тутешніх, публіка зачинає кричати: „Ах, та то Педерсон! Що він розумієть ся на тропічних звірюках“?

Із безмовною погордою я обернув ся до директора плічми. Я занадто виразно почував свою висшість, аби відповідати на таку нахабність.

„Подумайте про се“, сказав пан директор. „Про се варта подумати. Я плачу п'ять корон за вечер“.

Не промовивши ані слова, я встав і вийшов із кімнати. Се єдине, що мені лишалося зробити. Директор очевидно боявся моєї конкуренції. Я міг відібрати йому всю публіку. Він хотів розправитися зі мною, підкупити мене. Ні за що! сказав я сам до себе. Ніколи нікому не вдасться витрутити мене з дороги духових інтересів! Моя дорога — се дорога ідеалу!

* * *

Минув день і настав вечер. Я вичистив старанно свою одіж, одяг сьвіже біле і вибрався до павільону в парку. Була шеста година. Я приготував старанно свою бесіду: моя голова була повна високих і прекрасних фраз, які я задумував використати, і в душі я переживав уже величезний успіх; може буде порушений навіть телеграф, аби оповістити сьвітови про мою сьвітлу перемогу.

Падав дощ. Се очевидно не дуже прихильна обставина, але не міг же дощ бути перешкодою для публіки, що цікавиться літературою. Я все таки подибував людей на улиці, що йшли під парасолями пара за парою. Мене лише дивувало трохи те, що вони не йшли в тім самім напрямі, що я, — не до павільона парку. Куди-ж вони прямували? Ах так, то певне нижші верстви людности, шумовини суспільности, що йшли до робітничого товариства оглядати малпи.

Касієр був на своїм місці.

„Є вже хто зі слухачів“? спитав я.

„Ні“, відповів, але то ще доброї пів години до початку.

Я ввійшов до залі, величезної кімнати, в якій мої кроки відбивалися немов кінський тупіт. Господи, як би то ся зала була заповнена публікою, дамами і мужчинами, одно при однім очікуючи лектора!

— Ні душі!

Я вичекав довгої пів години; не приходив ніхто. Я ввійшов до касієра спитати про його думку. Вона була дуже обережна, але все таки потішила мене.

Він думав, що нині не відповідна погода для відчиту; в уливний дощ не виходять із домів, хоча зрештою більшости публіки можна ще надіятися в останню хвилю.

І ми чекали.

В кінці прийшов один чоловік увесь промоклий від дощу, ввав білет за пів корони і увійшов до залі.

„Тепер зачинають збирати ся“, сказав касієр, кивнувши мені головою. „Проклятий звичай приходить в останню хвилю юрбами“.

Ми чекали. Більше не приходив ніхто. Нарешті мій одинокий слухач вийшов із залі і сказав:

„Яка негідь“!

То був адвокат Карльсен.

Я був готов зі стиду сховати ся під землю.

„Бою ся, що нині не прийде ніхто“, сказав він: „дощ лє, як із цебра“. Завважавши вираз суму на моїм лиці, він додав: „Я вже бачив, що барометер спадає. Тому то я відраджував вам читати“.

Та касієр усе таки силкував ся підбадьорити мене:

„Ми почекаємо ще пів години“, сказав він.

„Було би дивно, коли би кінець-кінцем не прийшло 20—30 осіб“.

„Я так не думаю“, сказав адвокат, запинаючи свій плащ від дощу. „По моїй думці — додав він звертаючись до мене, — вам не прийдець ся платити за льокаль“.

Він вдіймив шапку, поклонив ся і вийшов. Касієр і я почекали ще пів години, обговорюючи справу.

Положенє було розпучливе і я почував себе збитим із пантелику. Адвокат лишив у касі свою пів корону, яку властиво повинен був дістати назад. Я хотів дігнати його, але касієр затримав мене.

„Я затримаю сі гроші“, сказав він, „і тоді вам прийдець ся доплатити мені лише пів корони“.

Але я дав йому ще цілу корону. Він сумлінно стояв на своїм місці і я хотів показати йому своє признанє.

Він подякував і на прощанє подав мені руку.

Я вибрав ся до себе немов побитий. Мене прибило розчарованє, пониженє; я машинально плів ся по вулиці, не здаючи собі справи, куди йду.

Верхом нещастя було те, що я не мав гроший на поворот до Христіанії.

Дощ не переставав ляти ся цюрком. Я підійшов до якогось великого дому і побачив із вулиці освітлену касу для продажі білетів. То була зала робітничого товариства. Час від часу входив якийсь запізнений гість, брав крізь вікно білет і щезав

у великих дверях. Я спитав касієра, кілька там осіб. Майже всі білети розпродані.

Негідний директор відніс наді мною блискучу побіду.

Я поплів ся до свого заїзду. Без вечері я мовчки пішов спати.

В ночі, постукавши до мене, ввійшов якийсь чоловік. Він тримав сьвічку в руках. То був директор.

„Ну, як ваш відчит“? спитав він. При иньших обставинах я був би його викинув за двері, та тепер я був зовсім прибитий його смілим вибриком і відповів лише, що я відкликав відчит.

Він засьміяв ся.

Погода не була відповідна для відчиту про красну літературу, пояснив я. Він сам повинен зрозуміти се.

Директор не переставав сміяти ся.

„Якби ви знали, як сильно спав барометер“, сказав я.

„В мене була повна каса“, відповів він. Зрештою директор перестав сміяти ся і перепросив за влізливість. Але він прийшов із пропозицією.

Його пропозиція була властива йому: він знов запрошував мене в характері лектора на свої представлення.

Я обурив ся до глибини душі і попросив його як найрішучійше, аби не перешкоджував мені спати.

Але він замість вийти сів зі сьвічкою в руді на мою постіль.

„Нам треба обговорити справу“, сказав він. Він пояснив мені, що чоловік, наймлений ним показувати звірів, занадто знаний тут. Він особисто — директор — мав феноменальне поведжене зі своїми антиспіритичними фокусами, а той псував йому весь інтерес. „Ах, та-ж то Бери Педерсен“! кричить публіка, „де ти взяв того борсука“? А коли Бери Педерсен поясняє відповідно до програми, що то зовсім не борсук, але гієна, яка загризла вже трьох місіонарів, тоді публіка люта кричить, що він обдурює її.

„Не можу зрозуміти“ говорив далі директор, „я йому обмазав саджею усе лице, убрав у велику перуку — і все таки його пізнати“.

Мені не було до того рішучо ніякого діла, тому я обернув ся до стіни.

„Подумайте про мою пропозицію“, повторив директор знов, поки вийшов. „Можливо, що я дійду до шістьох корон за вечер, коли будете добре вести справу“.

Ніколи в життю не дійду до такого згідного ремесла, як він мені пропонує! Мусить же у чоловіка бути якась честь!

* * *

Другого дня прийшов до мене директор із просьбою переглянути його описи звірів. Коли поправлю дещо, вигладжу стиль — він заплатить мені дві корони.

Не вважаючи на всю свою відразу я згодився. Зроблю чоловікови прислугу, та робота все таки до якогось степеня літературна. Понадто дві корони були для мене далеко не зайві. Я просив лише заховати в великій тайні моє співробітництво.

Попрацювавши увесь день, я написав нову річ від початку до кінця, вложив у той опис масу чуття й бистроумности, заосмотрив його в ілюстрації і все захоплював ся своєю роботою.

То був дійсний шедевр.

Коли я вечером прочитав директорови свій твір, він заявив, що ніколи в життю не чував чогось подібного. Таке вражінє викликав він на нім. На доказ того, як він цїнить мою роботу, він дав мені три корони.

Се зворушило і підбадьорило мене. Я знов почав вірити в своє літературне званє.

„Коли б лише знайти мені годящого чоловіка, щоб виголосив се добре“, сказав директор. „Але такого тут нема!“

Я почав роздумувати. В дійсности було би справді досадно, якби який там Берн Педерсен накинув ся на сю вицяцькану річ і поцсував її своєю нужденною передачею. Я не міг примирити ся з такою думкою.

„При певних умовах я міг би конець-кінцем виголосити її сам“, сказав я.

Директор здрігнув ся.

„Які ваші умови? Я заплачу вам сім корон“.

„Так, то досить. Але головна річ у тім, аби лише між нами лишило ся, хто ваш лектор“.

„Прирікаю вам се“.

„Бо зрозумієте“, сказав я, „що чоловікови з моїм званєм не випадає показувати звірів“.

Так, він натурально розуміє те.

„В такім разі я можу зробити вам ту прислугу“.

Директор подякував мені.

О шестій годині ми пішли разом до залі робітничого товариства. Мені треба було оглянути звірів і трохи освоїти ся з ними. Показало ся, що там були дві малпи, черепаха, медвідь, два вовчуки і один борсук. Що до вовків і борсука, то в моїм описі не згадувано ні словом про них, за те багато красномовности витрачено на гієну, соболя і куницю „відомих іще в біблійні часи“ і на величезного американського сірого медведя. Що тикаєть ся черепахи, у мене був навіть доволі вдатний дотеп: я назвав її ніжною дамою, що живить ся виключно правдивою черепашною зупою.

„А деж соболя і куниця“? спитав я.

„А ось тут“, відповів директор, показуючи на молодих вовків.

„А гієна“?

Не думаючи довго, він показав на борсука і сказав: „Се гієна“!

Я почервонів від гніву і сказав:

„Так не годить ся. Се циганство. Я повинен вірити в те, що говорю. Се повинно бути моїм ширим переконанєм“.

„Не будемо перечити ся зза таких дурниць“, сказав директор. Він дістав звідкись фляшку горівки і запропонував мені випити.

Аби показати, що я особисто проти нього не маю нічого, а лише проти його поганого діла — я взяв чарку і випив. Він також пішов за моїм прикладом.

„Не робіть мене нещасливим“, сказав він.

„Ваш твір чудовий і звірі так само не кепські, погляньте лише, який величезний медвідь. Виголосіть свою бесіду — і все буде чудово“.

В залі почали являти ся перші гості і директор ставав усе неспокійнішим. Його доля була в моїх руках і тому зрозуміло, що я повинен був умірковано користувати ся своєю властею. Понадто мені здавало ся зовсім неможливим поробити потрібні зміни в моїй бесіді за такий короткий час, як мені лишав ся. А так само немислимо було вложити стільки-ж чутя в опис борсука, як у змальоване кровожадної гієни. В кождім разі шкода, спричинена моїй бесіді змінами — переходила би мою відповідальність. Я сказав се директорови.

Він від разу зрозумів усе. Він запропонував мені ще випити. Я згодив ся.

Представлене почало ся при переповненій залі антиспіритичними фокусами, яких ні чорт не годен удати. Директор витягав хусточки

зі свого носа, виймав червоного хлопця з кишені старої дами, що сиділа між публікою, казав гуляти столам, не дотулюючись до них. В кінці добродій директор перемінив ся на духа і щез в отворі підлоги.

Публіка була в захваті і скажено тупала ногами.

Нарешті прийшла черга на звірів. Директор власноручно виводив їх одного по другім, а я мав давати пояснення.

Мені стало зовсім ясно, що я не osiąгну успіху директора, але я мав надію, що більше розвинена частина публіки зацікавить ся моєю бесідою. І та надія не повинна бути заведена.

Потім, як була виведена черепаха, я мав мати діло з самими сухоземними животинами, і я взяв за взорець Ноя, що забрав до свого ковчега по парі звірів. Але представлєне не викликувало відповідного вражіння: здавало ся, що гумор перестав бути доступний публіці. Соболь і куниця не викликували заслуженого подиву, хоч я й оповідав, що цариця в Сабби була одягнена в дорогоцінні шкірки тих звірів при відвідуваню Соломона.

Зрештою я почував, що говорю гарно: розпалена біблійною темою і двома чарками горівки моя бесіда була ярка і прекрасна; я відступав від рукопису, творив експромптом новий текст і коли я скінчив, закричало кілька голосів: славно! а вся зала загула оплесками.

„За куртиною стоїть горівка“, шепнув мені директор.

Я пішов за вказівкою і знайшов фляшку. Я присів на хвильку. Тим часом директор вивів нового звіра і чекав на мене. Позволивши собі ще чарку горівки, я знов вийшов на сцену.

Директорови видав ся час очікування за довгим, тому він почав сам пояснювати своєю неможливою тарабарщиною; нараз я почув, що він забрав ся до гієни. Але він забув ся і назвав її борсуком. Тоді огорнув мене справедливий гнів. Я вийшов на перед сцени, усунув рухом руки директора і почав говорити сам. Гієна була головною атракцією представлення і щоби вратувати її, я повинен був говорити, як ніколи доси.

Уже при самій моїй появі, коли я усунув директора, публіка станула по моїй стороні. Я не щадив директора; сказавши, що він ніколи в житю не бачив гієни, я почав змальовувати жите того невгамовного звіра.

Горівка робила своє; моє вітхєне доходило до запаморочливої висоти; я почував сам, що моя бесіда ставала все більше

огниста в той час, як гієна стояла при ногах директора і терпливо мигала своїми малими очима.

„Тримайте її сильніше“! кричав я. „Вона хоче розпороти мені тельбухи! Приготовте пістоль на випадок, якби вона вирвала ся“!

Директор мабуть і сам налякав ся; він шарпнув нервово до себе гієну, шиюрок урвав ся і гієна вислизнула ся з між його ніг.

В залі почув ся виск жінщин і дітей, половина публіки зірвала ся зі своїх місць. Замішане дійшло до страшних розмірів. А гієна перейшла швидким кроком усю сцену, звернувшись просто до своєї маленької клітки. Директор із грімким стукотом замкнув за нею двері.

Всі зітхнули з полекшею, а я кількома словами закінчив свою бесіду. „Сим разом ми щасливо виратували ся“, сказав я, „але без умовно ще нині треба поклопотати ся про сильний залізний ланцюх для того чудовища“!

Я поклонив ся і пішов.

Розніс ся грім оплесків, що ставав усе сильнійший. Кричали: **Бесідник, бесідник!**

Я вернув ся кланяючись знов і мусів сконстатувати небувалий успіх. Всі присутні без виїмку плескали, аж доки я не відійшов.

Директор був задоволений і дякував мені щиро за співучасть. Він певно буде мати ще раз повну касу.

Коли я хотів виходити, при дверях затримав мене якийсь чоловік. То був касієр із павільона. Він був на представленю і був увесь у захваті. В бомбастичних словах величав він мій ораторський талант. Я не повинен ні за що відкладати свій відчит; тепер найпригіднійша пора визначити його, тепер, коли публіка побачила, до чого я здатний. На приклад повторити нинішню бесіду про гієну, а особливо коли б я привів звіра з собою!

На другий день директор, той безсовісний чоловік, не хотів мені заплатити. Коли я не зобов'язу ся писемно виступити ще другого вечера, він доведе діло до суду, говорив він.

Ошуканець, дурисьвіт!

Нарешті ми зробили полюбовну згоду: він має мені заплатити пять корон. З трьома, які я дістав від нього перше, се було вісім корон і таким чином я мав за що вернути до Християнії.

Але він невідклично хотів затримати у себе написану мною бесіду. Про се ми довго перечили ся, бо мені не хотіло ся лишати для профанації свій твір. Із другого боку він безперечно був властністю директора, бо директор заплатив за нього. Нарешті я уступив. Він надавав велику вагу тій бесіді.

„Я не чув ніколи нічого подібного“, говорив він.

„Вона вразила мене вчора сильнійше, як яка небудь проповідь“.

„Бачите“, відповів я. „Ось яка власть літератури над душею чоловіка“.

То були мої останні слова, з якими я звернув ся до нього. О 12-ій годині я виїхав полудневим поїздом до Христіянії.

Переклав В.

М. В. НАСОНОВА.

ПІСНЯ ПРО ВОЛЮ.

Чую я пісью, що вільно так лєть ся,
 Як тая хвиля на морі;
 Душа радіє, і серце так бєть ся,
 Як вільний орел на просторі!
 Пісня чудова, пісня про волю!
 Родина сонцем засьяла.
 Встаньмо ж, братове, станьмо стїною,
 Щоб доля нас краща спізнала.
 Вийдем юрбою всі на майдани,
 Грянемо дружно в набата,
 Зруйнуємо тюрми, зібемо кайдани,
 Скиньмо з помосту ми ката!
 Щоб наша сила та й не змінилась,
 Родина щоб процьвітала,
 Щоб наша доля, що вік томилась,
 Гордо та пишно засьяла!
 Годі нам лихом, журбою нудитись,
 Скиньмо ярмо ми із шиї!
 Хай наші діти, що будуть множитись,
 Благословлять наші мрії.

